

Moja bogata pustinja¹

Uz čitanje prvog niza dnevnčkih bilježnica Božene Loborec

LIDIJA DUJIĆ

Prvi niz od 10 bilježnica obuhvaća dnevničke zapise nastale u razdoblju 1958. – 1980. (s većim prekidima 1962. – 1967.) koji su dio rukopisne ostavštine Božene Loborec koju čini (i) 27 dnevnčkih bilježnica numeriranih u dva niza koje prate 35 godina privatnog i profesionalnog života autorice. Analiza ovog dijela dnevnčkih zapisa temelji se na registriranju različitih faza impostacije dijaristice (od sasvim školskih preko knjiških do osobnijih zapisa), rodni aspekata ženske književne prakse kao i tragova naknadnih intervencija u dnevničke bilješke na koje se referira i sama autorica – kako bi se, s jedne strane, kontekstualizirao ovaj ekstenzivan primjer orodnjenog žanra te, s druge strane, provjerio kapacitet »praga«: prijelaza između pisanja »za ladicu« ili za potencijalne čitatelje, odnosno evidentiranja svakodnevice ili književnog praxitrona.

Ključne riječi: Božena Loborec, dnevници, prvi niz bilježnica, rukopisna ostavština, rodni aspekti

1. Uvod: orodnjavanje žanra

Nakon što je 2000. godine konačno objavljeno prvo integralno izdanje² *Dnevnika* Dragojle Jarnević, hrvatska se književna historiografija istodobno suočila s novom slikom do tada izrazito »muškog« 19. stoljeća kao i paradigmatičnim primjerom »ženskog« žanra. *Dnevnik* koji je nastajao 41 godinu (1833. – 1874.), a objavljen tek 125 godina nakon smrti autorice, i dalje je najbrutalniji primjer »neokrunkane istine« u hrvatskoj (ženskoj) književnosti, fleksibilan žanrovski kolaž koji defi-

nira ključne točke ženskog identiteta, ali i plasira ideje ženske ekonomije kao pretpostavke profesionalizacije ženskog pisanja.³ U tom kontekstu, Marija Ott Franolić navodi kako dnevnik kao ženski ispovjedni žanr (»knjiga jada«, ali i »mjesto otpora«) obvezuje jedino kronologija, a obilježava fragmentarnost, nekonzistentnost, nedovršenost, repetitivnost, zaokupljenost svakodnevicom – što pak omogućava i »supostojanje više autorskih 'ja' na stranici.«⁴ Na dnevnik kao tranzitoran žanr, »prag« što stimulira prijelaz od privatnog »piskaranja«⁵ prema proizvodnji književ-

1 Sintagma Božene Loborec. Usp. Bilježnica 4: 28. 2. 1972. Napomena: svi citati iz 10 dnevnčkih bilježnica prvog niza Božene Loborec navedeni su izvorno, bez ikakvih intervencija.

2 Priredila ga je Irena Lukšić, nakon do tada jedinoga poznatog izbora Stanka Dvoržaka iz 1958. objavljenog pod naslovom *Život jedne žene*.

3 DUJIĆ, Lidija: *Zovu ih književnicama*. Zagreb: Mala zvona, 2019., 4-21.

4 OTT FRANOLIĆ, Marija: *Dnevnik ustremljen nedostižnom. Svakodnevice u ženskim zapisima*. Zagreb: Disput, 2016., 53-64.

5 Termin Virginije Woolf iz njezina *Dnevnika spisateljice*, izvorno *scribbling*. Navedeno prema: FERRANTE, Elena: *NA MARGINA-*

nog teksta koji računa na čitatelje, upućuje i Doris Lessing primjedbom kako proces pisanja dnevnika predstavlja »početak odleđivanja onoga što me sprječava da pišem«, uz napomenu – kako je pretvaranje svega u literaturu (i) nekakvo izbjegavanje, »sredstvo kojim nešto krijem od same sebe«. ⁶ Subverzivan karakter ovog žanra, koji bismo mogli opisati i kao neku vrstu socijalnog »bumeranga« dnevničke aktivnosti, Marija Ott Franolić nalazi u odgojnoj praksi koja je inicijalno bila usmjerena na discipliniranje i kontroliranje ženskog spola, no nerijetko je postizala suprotan učinak – »veću samostalnost, izricanje 'zabranjenih' misli, propitkivanje uloga koje su im dodijeljene u društvu«. ⁷

2. Božena Loborec: »Ja ne pišem dnevnik, on se piše sam.«⁸

Promatramo li prvi niz od 10 bilježnica dnevničkih zapisa Božene Loborec kao cjelinu, primijetiti ćemo u njima i formalne i sadržajne promjene – u rasponu od urednoga učiteljskog rukopisa koji mjestimice ne samo što nalikuje školskim zadaćama⁹, nego i reflektira svijest o profesionalnom i obiteljskom statusu autorice, preko sve češćih tragova intervencija, vidljivih u prepisivanju i(li) ponavljanju dijelova zapisa pa i otvaranju paralelnih bilježnica, promjeni stila kao i dopisivanju komentara u nekom od naknadnih čitanja¹⁰, do kraćih i neuradnijih zapisa u posljednjim bilježnicama,

MA. O užitku čitanja i pisanja. Zagreb: Profil, 2023., 32.

6 LESSING, Doris: *Zlatna bilježnica*. Zagreb: Profil, 2008., 254-266.

7 Usp. OTT FRANOLIĆ, 2016., 58.

8 Bilježnica 7: 11. 4. 1975.

9 Na što upućuje i autorica: »Iako su ti zapisi šturi, mršavi kao domaće zadaće mojih drugoredaša, ipak – bez njih ne mogu.« Usp. Bilježnica 5: 26. 11. 1972.

10 Npr. u Bilježnici 6 iznad dnevničkog zapisa 29. 1. 1974. dopisan je komentar: »Istrgnute stranice su bile tako ružno napisane da sam ih prepisala.« dok se uz 31. 1. 1974. pojavljuje također dopisan komentar olovkom: »Imala si visoki tlak, tele!« U dnevničkim bilježnicama prvog niza pojavljuju se još i ovakve konstrukcije:

među kojima su neki prekinuti i nepovezani dok umetanje horoskopa ili vlastitih crteža¹¹ čini sadržaj dnevnika intertekstualnijim. Impostaciju dijaristice možemo pritom pratiti prema različitim fazama (re)definiranja žanra, odnosno njezina odnosa prema dnevničkoj praksi. Izdvojiti ćemo tri prototipna primjera:

»Želim da ovdje, na ovim stranicama pričam samoj sebi svoj život i sve što se oko mene dešava.«¹²

»Pisati dnevnik je vrlo zanimljivo. Nikad ne znaš, što će doći na slijedeću stranicu. Kad pišeš roman, ili priču, unaprijed znaš sve, ili barem sve. Ali u dnevniku pojma nemaš što će biti sadržaj slijedećeg lista. Valjda je zato i zanimljivo »dnevničariti«. (...) Ovaj se moj dnevnik razlikuje od prijašnjeg. Ovdje – nižem činjenice, a prije – razmišljanja ali – pjesničkija. Ono je poezija, ovo proza.«¹³

»Mrčkam nešto po tom papiru, postala je to više navika nego potreba. Kao neki strah da se ne izgubi dan, da ne nestane, da se sačuva bio kakav bio. Nalik je ovo na kolekcionarstvo: skupljam dane kao što drugi skupljaju prazne kutije od šibica. Upravo tako, ovi su moji zapisi nalik praznim kutijama. Tu su, na stranicama ove bilježnice, a – ništa! Ničega u njima.«¹⁴

Parafraziramo li samu autoricu, pisanje dnevnika usporedivo je s procesom u kojemu se najprije vlastiti život pretvara u priču o vlastitom životu, da bi se potom taj (autobiografski) diskurs potencijalno otvarao književnoumjetničkom ili poražen vraćao u stvarnost. Naime, deprecijacija »dnevničarenja« na »mrčkanje« papira i kolekcionarstvo praznih dana sugerira i

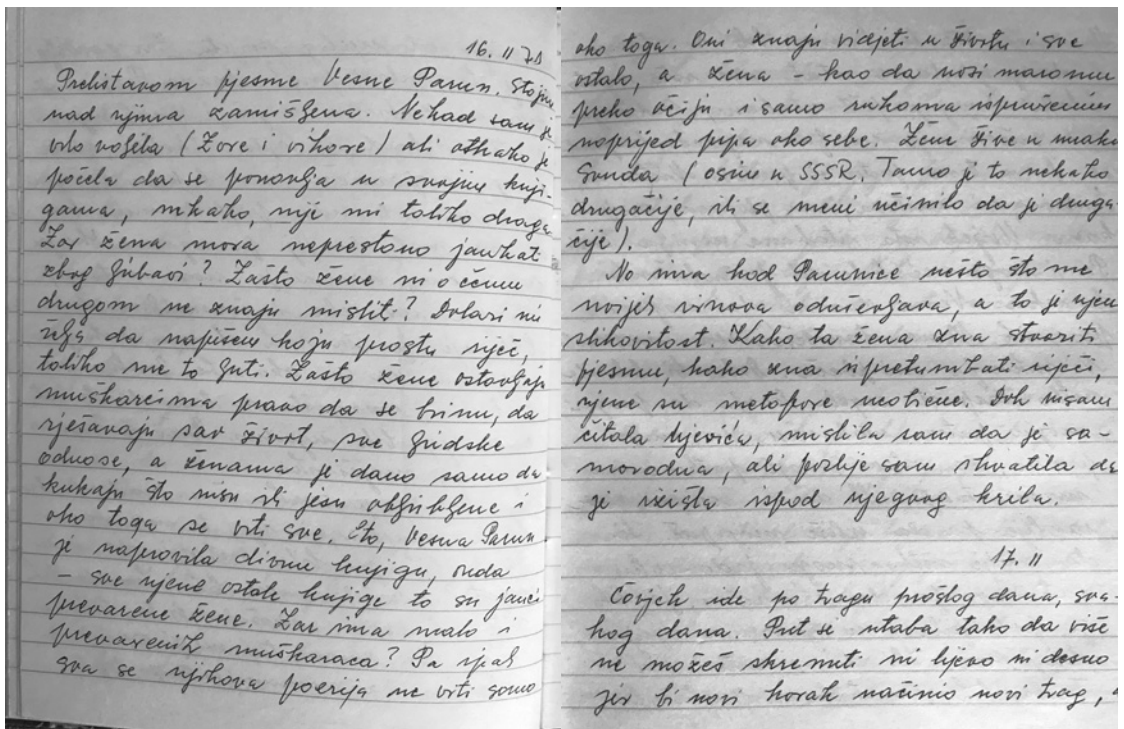
»Opet pišem unatrag«, »Napisano kasnije«, »Naknadno napisano« i sl.

11 Riječ je uglavnom o predmetima iz njezine sobe, poput sanseverije na stolu, žute fotelje u kojoj čita, dnevnika i svjetiljke, jastučica koje joj je napravila majka i sl., a što komentira rečenicom: »Totalno ne znam crtati, a tako me veseli to šarakanje.« Usp. Bilježnica 9: 16. 2. 1978.

12 Bilježnica 1: 4. 11. 1964.

13 Bilježnica 5: 23. 9. 1972.

14 Bilježnica 9: 6. 10. 1977.

Sl. 1. Božena Loborec piše o Vesni Parun.

zamišljenu/iznevjerenu poziciju dnevnika između stvarnosti i literature – uzimajući u obzir i razliku u zapisivanju/oblikovanju sadržaja književnog teksta i dnevnika na koju Božena Loborec upućuje u drugom navedenom primjeru, a što potvrđuje i 10 bilježnica prvog niza njezinih dnevnički zapisa.

2.1. Dnevnik kao evidentiranje svakodnevice

Riječ je o nekoliko različitih vrsta tekstova kojima se evidentira svakodnevica – uvjetno bismo ih mogli razvrstati na putne, školske, intimne i beletrizirane – jer kako piše autorica »čovjek živi na nekoliko frontova«. ¹⁵ Prvi zapis u prvoj bilježnici naslovljen je »Dnevnik s logorovanja« (1958.), a možemo pretpostaviti da je nastao zasebno jer ni sadržajno ni stilski nije povezan s ostatkom zapisa, štoviše –

¹⁵ Bilježnica 1: 4. 11. 1964.

oko toga. Oni znaju vješt. u životu i sve ostalo, a žena – kao da mori mašinu preko vješt i samo nekima ispričati, neprijed pija oko sebe. Žena žive u mašini. Gunda (osiv u SSSR, Tamo je to nekako drugačije, ali se meni učinilo da je drugačije).

No niva hod Parunice nešto što me mojih rimova odučava, a to je njena shovitost. Lako ta žena zna stvariti pjesmu, kako ona ispričati riječi, njene su metafore neobične. Dok misam čitala Njević, mislila sam da je samoodna, ali prije sam shvatila da je nešto ispod njegovog krila.

17. 11

Čovjek ide po tragu prošlog dana, svehog dana. Put se utaba tako da više ni možes shremiti: ni ljepo ni dasuo jir bi mori korak mašino novi trag,

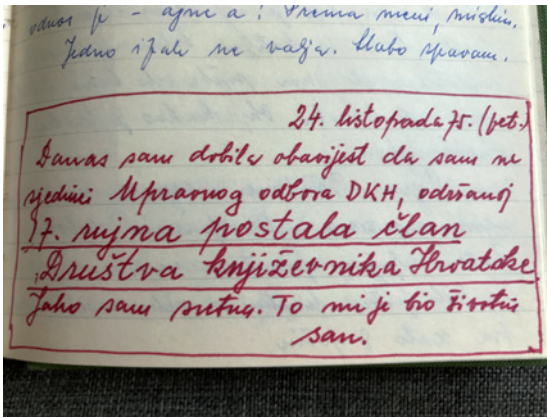
¹⁶ Bilježnica 1: 4. ili 5. 3. 1960.

¹⁷ Bilježnica 1: 11. 3. 1960.

¹⁸ Bilježnica 1: 22. 3. 1960.

¹⁹ Bilježnica 4: 14. 7. 1972.

²⁰ Bilježnica 8: 10. 5. 1976.

Sl. 2. Božena Loborec piše o članstvu u Društvu hrvatskih književnika.

širno u planinarskom dnevniku.«²¹ Naknadno razvrstavanje ili prepisivanje vidljivo je i u školskim temama – uz napomenu da je treća bilježnica posebno podnaslovljena »1970, 1971, (o učenicima)«, a listovi su sasvim izvjesno istrgnuti iz neke druge bilježnice i umetnuti u nove korice – što Božena Loborec objašnjava ovako: »Kad sam pregledavala te papiriće, vidjela sam da sam u tim zapisima griješila što nisam bila dovoljno pedantna. Sad ću to pokušati popraviti.«²² Prizori iz učionice i zbornice donose više uspelih (izrazito socijalno determiniranih) krokija učenika i kolega, s posebno zanimljivim opisima kolektivnih manifestacija poput proslave Dana žena na Šoderici, književnih susreta, reakcija na objavljivanje njezinih knjiga, ali i politički motiviranih sukoba. Kontinuiranu prisutnost ove teme potvrđuje i činjenica da se pretposljednji zapis u desetoj bilježnici odnosi također na školu: »O događajima iz škole otvorila novu bilježnicu pa će ova biti mršava.«²³ Za razliku od putnih i školskih, intimniji zapisi prilično su šturi u prvom dijelu prvog niza dnevničkih bilježnica da bi u posljednjim bilježnicama istog niza postali vrlo intenzivni, što u čitanju ovih dnevnika otvara

još jednu dimenziju – pitanje autocenzure dijaristice.²⁴ U najmanju ruku, jednako je iznenađujuće naići (bez ikakvog konteksta) na ovakve rečenice »Prošlog mjeseca, 21. X, vjenčala sam se.«²⁵, »Udovica iza trećeg muža (kao i ja!).«²⁶ ili »Ja sam prošla rat, 3 braka, 3 operacije«²⁷, kao što nas autorica čitateljski nespremne izručuje nekoj potpuno drugačijoj Boži, kako naziva samu sebe, primjerice u sljedećim rečenicama²⁸: »Zaljubila sam se u najnezgodniju osobu koju sam mogla pronaći. Najnezgodniju – vezanu s debelim lancima.«²⁹ i »Još gotovo pred mjesec dana, bilo mi je nemoguće: tuđi muž, možda još gore: otac. Danas – to za mene nema značenja.«³⁰ Intimno/obiteljski pozicionirana između kaluđerice³¹ i kućne pomoćnice³², svoj će odnos prema drugom spolu Božena Loborec sažeti ovako: »Bojim se da će se ponoviti stara pjesma: nikad kompletni muškarac na moj prag! Muškarac koji bi bio i čovjek vrijedan pažnje, a ja nikako da se kompletno zaslijepim. U tome je moj problem. Bez lažne skromnosti moram zapisati: prejaka sam ja ličnost da se povinujem drugoj ličnosti. Ne može me nitko totalno opčarati. To je to! U tome je moja tragedija što se tiče drugog spola.«³³ Beletriziranim pak tekstovima u spomenutoj tematskoj podjeli, smatrali bismo zapise koji inkliniraju književnoj atmosferi, ali kako ne pripadaju prozama na kojima autorica paralelno

24 Možemo pretpostaviti da je takva »temperatura« teksta utjecala i na rukopis, kako je već navedeno, kraćih i neurednijih zapisa, s čestim prectavanjima pojedinih riječi pa i cijelih rečenica.

25 Bilježnica 1: 17. 11. 1961.

26 Bilježnica 5: 23. 8. 1972.

27 Bilježnica 8: 5. 2. 1976.

28 Prva rečenica odnosi se na osobu koju u dnevniku naziva P.P., druga rečenica odnosi se na osobu koju u istoj bilježnici dnevnika oslovljava Željko dok o sebi piše ovako: »Boža okreni se za 180 stupnjeva i počni neke stvari isponova.« Usp. Bilježnica 8: 6. 1. 1976.

29 Bilježnica 8: 3. 1. 1977.

30 Bilježnica 8: 1. 9. 1977.

31 Usp. Bilježnica 4: 1. 2. 1971.

32 Usp. Bilježnica 9: 7. 5. 1978.

33 Bilježnica 9: 9. 10. 1977.

21 Bilježnica 8: 20. 6. 1977.

22 Bilježnica 3: 22. 11. 1973.

23 Bilježnica 10: 28. 8. 1979.

radi³⁴, nalikuju više vježbama deskripcije – tako se recimo opisuje samo jedno od mnogobrojnih putovanja vlakom od Koprivnice do Zagreba³⁵, sjećanje na jučerašnju šetnju uz potok³⁶, ali i potresna ulična scena Româ s medvjedom.³⁷

Konačno, i sami dnevnički zapisi kojima evidentira svakodnevicu čest su povod autoričinih komentara kako na vlastiti život tako i na sadržaj tih zapisa. Izdvajamo dva primjera:

»Nanizala sam događajčice. Jedan do drugoga. To bi, eto, morao biti jedan život. Ovako nanizano: nezanimljivo i prazno.«³⁸

»Opet sam počela zapisivati događaje iz »velikog svijeta«. Neku sam večer čitala svoje stare dnevničke i »vidjela« koliko je to važno – znati, pratiti svoje vrijeme. U svjetlu tih događaja kao da sam i ja drugačija.«³⁹

2.2. Dnevnik kao književni *praxitron*

Sličan princip uokvirivanja privatnog javnim prepoznajemo i u onim dijelovima dnevničkih bilježnica prvog niza u kojima se Božena Loborec referira na recentnu književnu praksu u koju i sama ulazi. Tri su ključna (ambivalentna) parametra ovih zapisa – Miroslav Krleža, Vesna Parun i Božica Jelušić – koje, opet uvjetno, očitavamo kao strah od (muškog) kanona i traženje književnih »sestara« (afirmiranih) u poeziji i kajkavskom dijalektu.

Premda se vjerojatno najiskreniji zapisi o Krleži pojavljuju u rečenicama »Ja Krležu zapravo ne volim. Ja ga se plašim. Kao strašnog i nemilosrdnog boga koji ti vječno visi nad glavom.«⁴⁰, krležijanstvo i Krležin

*Dnevnik*⁴¹ čvrsta su uporišna mjesta na koja se u svom pisanju poziva Božena Loborec. Nakon što ga definira kao »biti nepopravljivo ogorčen«⁴², krležijanstvo će opisati i kao jedinu afilijaciju koja bi joj bila prihvatljiva kad bi joj uopće bila dorasla: »(...) ja organski ne podnosim pripadanje bilo kojoj sekci, partiji, religiji, pa čak ni filozofskoj školi, ma kako se ona zvala. (...) Ako postoji neki barjak pod koji bih ja mogla stati, onda je to samo Krležin barjak, ali (opet – ali!) za njega treba tako mnogo pameti i životnog iskustva i snage da se bojim da svojim kokošjim mozgom nisam tome dorasla, a ako nešto ne možeš sasvim shvatiti, tome ne možeš ni pripadati.«⁴³ Očekivano, u takvom će kontekstu i spomenuti Krležin *Dnevnik* postati poželjnim uzorom, uz ipak artikulirane razlike: »Razmišljam kako to Krleža piše svoj Dnevnik. Bitno: činjenice. Kod njega je i san činjenica.«⁴⁴, »Da mi je bar Krležino sjećanje! On zna točno odakle, iz koje slike čak, mu se nešto uselilo u pamet, a ja – ni da me kolješ! No, no, ne bumo sad pak dešperatni kaj nemamo Krležinu pamet! Ne bumo si sad još nabijali i Krleža – komplekse!«⁴⁵ ili »Morala bih kao Krleža vječno hodati s olovkom i papirom, a taj »luksus« ja sebi ne mogu dopustiti.«⁴⁶ Zapisi o Vesni Parun manje suzdržano prate njezin književni rad kao i privatni život, štoviše potonji je najčešći razlog razočaranja Božene Loborec njezinim pisanjem. Izdvajamo primjer takvog cjelovitijeg zapisa od 16. 2. 1971. u četvrtoj bilježnici.

Teško je previdjeti rodne aspekte ovog osvrta u kojima se najprije zamjera konkretnoj pjesnikinji trajna poetska preokupacija jaucima prevarene žene da bi se

34 Riječ je o proznoj zbirci Četiri dječaka i jedan pas (1973.) i autobiografskom romanu *S one strane oblaka* (1979.). Navedeno prema: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11993>

35 Usp. Bilježnica 4: 13. 2. 1970.

36 Usp. Bilježnica 4: 24. 2. 1970.

37 Usp. Bilježnica 4: 28. 5. 1971.

38 Bilježnica 8: 6. 9. 1977.

39 Bilježnica 8: 14. 9. 1977.

40 Bilježnica 4: 4. 9. 1970.

41 Božena Loborec navodi kako čita *Vjesnik* »jer tamo Krleža štampa odlomke iz Dnevnika 1967. To ne propuštam, uopće izrežujem sve što je u vezi s Krležom.« Usp. Bilježnica 5: 28. 7. 1972.

42 Bilježnica 5: 16. 7. 1972.

43 Bilježnica 6: 13. 7. 1973.

44 Bilježnica 5: 2. 9. 1972.

45 Bilježnica 7: 16. 1. 1976.

46 Bilježnica 9: 19. 5. 1978.

potom ženu uopćilo u sliku one koja, za razliku od muškarca, »nosi maramu preko očiju i samo rukama ispruženim naprijed pipa oko sebe«⁴⁷, a nakon toga zaključilo osvrst pozicioniranjem metaforične no ipak nesamородne poezije Vesne Parun – ispod Ujevićeva krila! Premda su neke ocjene njezine poezije zaista brutalne – primjericice ova: »U posljednjem broju Republike izišle su Parunićine pjesme. Razočarala me. Nisam ih, zapravo, mogla ni pročitati, tako su, skoro bih rekla, bezvezne. Ona je dala svoje, čini se. Što je imala reći, rekla je. Tako umiru pjesnici.«⁴⁸ – Vesna Parun kao afirmirana književnica, unatoč svim amplitudama, preživljava u ovim zapisima ipak kao »najsimpatičnije štivo«⁴⁹, ali i (ženska) paradigma: »E, moja Vesna, patnice ženska i ženstvena! (...) Obje smo negdje nešto propustile. Ti s tvojom sposobnošću govorenja, ja sa svojom nesposobnošću. Ali nekako sve izlazi na isto, čudno, ali izlazi na isto. Kažeš, da se stvaralaštvo hrani nesavršenstvom. A nesavršenstvo, nesavršenstvo, to smo, eto, svi. I ti i ja i svi! Talent je spoznati to i – reći. Hvala ti, draga, na hrabrosti! Imaš je i za mene. I za mnoge.«⁵⁰ Još su slobodniji, ili manje rezervirani, zapisi o Božici Jelušić kao novom (lokalnom/regionalnom) književnom imenu: »(...) simpatična cura i vrlo dobar pjesnik, posebno simpatična kao osoba. (...) Pjesme su mekane, nisu čoškaste kao kod mnogih mladih, ali nisu premekane. Cura zna mjeru. I još nešto – imaju tako dobar ritam, da su zaista pjesme, što također nije odlika mladih pjesnika.«⁵¹ No, dinamiku njihova odnosa i suradnje možda još bolje ilustriraju sljedeći primjeri: »Volim njene injekcije. Osvježavaju me i djeluju apsolutno pozitivno.«⁵², »Pametna, vrlo talentirana, s jednom prejakom dozom sa-

47 Bilježnica 4: 16. 2. 1971.

48 Bilježnica 6: 2. 1. 1974.

49 Bilježnica 7: 9. 4. 1975.

50 Bilježnica 6: 18. 4. 1974.

51 Bilježnica 7: 7. 5. 1975.

52 Bilježnica 8: 31. 3. 1976.

mosvjesti, ali koja ne smeta. Ukratko: vrlo draga osoba.«⁵³ ili »Volim je, ali uvijek mi se uz nju nameće nekakav prokleti – ali!«⁵⁴

Bez obzira na to što su koordinate književnog života u kojemu i sama participira tek (uvjetno) naznačene i što književni rad Božene Loborec nije tema ovog osvrta na prvih 10 bilježnica prvog niza dnevničkih zapisa, jasno je da i oni potvrđuju različite aspekte njezina književnog djelovanja, između ostalog – i njegovu profesionalizaciju, kao što to pokazuje Slika 2 od 24. 10. 1975. u sedmoj bilježnici.

3. Zaključak: »Moje su ambicije, zapravo, velike, ali nisu glasne.«⁵⁵

»Književni žanrovi sigurne su zone, čvrste platforme«⁵⁶ piše Elena Ferrante u svojim esejima o užitku čitanja i pisanja pozivajući se pritom na iskustva Virginije Woolf zabilježena u njezinu *Dnevniku spisateljice*.⁵⁷ Od inicijalne primjedbe da se pisanje dnevnika ne računa kao pisanje nego kao metoda prikupljanja tema koje bi inače bile izostavljene, Virginia Woolf razvija u svojim zapisima sliku dnevnika kao dubokoga pisaćeg stola ili velike škrinje u koje se odlaže građa bez ikakvih intervencija da bi ga zatim eksplicitno nazvala potrebnim prijelazom između čitanja i pisanja – uz retoričko pitanje piše li ikad, čak i u dnevniku, za vlastite oči.⁵⁸

Osim pitanja recepcije, zanimljive su još neke podudarnosti koje u svojim dnevnicima spominju i Virginia Woolf i Božena Loborec, poput čitanja Freuda ili veza/goblana, pri čemu je prvi povezan s tumačenjem snova, a drugi sa ženskim (rekre-

53 Bilježnica 8: 29. 7. 1976.

54 Bilježnica 9: 15. 1. 1978.

55 Bilježnica 7: 24. 3. 1975.

56 FERRANTE, 2023., 32.

57 Riječ je o 26 dnevničkih bilježnica, odnosno dnevnicima koji su nastajali 27 godina (1915. – 1941.), a objavljeni su 1953. u izboru njezina supruga, Leonarda Woolfa. Navedeno prema: WOOLF [VULF], 2002., 2-5.

58 Usp. WOOLF [VULF], 2002., 297.

ativnim) radom. Izdvojiti ćemo na kraju primjer koji istodobno sažima dijarističku praksu Božene Loborec i pridružuje ju široj platformi ženskog pisanja – prekoračenja »praga«, iz ladice za vezivo u ladicu radnog stola, koja podrazumijeva književnicu: »Nisam marljiva u ovim piskaranjima jer to ipak nije dnevnik, sve se više pretvara u fragmente kojima ni sama više ne znam značenje, a, uostalom, koga to zanima? Ili, koga će to kad zanimati?«⁵⁹

Summary

My Rich Desert

Accompanied by the reading of the first series of diaries by Božena Loborec

The first series of ten notebooks includes diary entries created in the period between 1958 and 1980 (with significant interruptions between 1962 and 1967), which are part of the manuscript legacy of Božena Loborec, which consists of (also) twenty-seven diary notebooks numbered in two series that follow 35 years of the author's private and professional life. The analysis of this part of the diary entries is based on the registration of different positions of the diary author (from completely school-related notes to literary and more personal entries), gender aspects of women's literary practice, as well as traces of more recent interventions in the diary entries to which the author herself refers: on the one hand, to contextualise this extensive example of a reborn genre and, on the other hand, to check where the borderline between writing for "the drawer" or for potential readers is. In other words, to record everyday life or use the form as the literary training ground.

Literatura

- DUJIĆ, Lidija: *Zovu ih književnicama*. Zagreb: Mala zvona, 2019.
- FERRANTE, Elena: *NA MARGINAMA. O užitku čitanja i pisanja*. Zagreb: Profil, 2023.
- LESSING, Doris: *Zlatna bilježnica*. Zagreb: Profil, 2008.
- OTT FRANOLIĆ, Marija: *Dnevnik ustremljen nedostižnom. Svakodnevica u ženskim zapisima*. Zagreb: Disput, 2016.
- ROGIĆ MUSA, Tea: *LOBOREC, Božena (Čišper, Haramina)*. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11993> (pristupljeno 15. 6. 2023.)
- WOOLF, Virginia [VULF, Virdžinija]: *Dnevnik spisateljice*. Beograd: Feministička 94, 2002. Dostupno na: <https://www.rwfund.org/wp-content/uploads/2014/09/Vird%C5%BEinija-Vulf-Dnevnik-spisateljice.pdf> (pristupljeno 13. 6. 2023.).

Građa

- PRVI NIZ⁶⁰
- Bilježnica 1: DNEVNIK S LOGOROVANJA (1958. g.) i 1960. g. i 1961.
- Bilježnica 2: 1968., 1969., 1970., 1971.
- Bilježnica 3: 1970, 1971, (o učenicima)
- Bilježnica 4: 1970, 71., 72.
- Bilježnica 5: 1972, 73.
- Bilježnica 6: 1973., 1974.
- Bilježnice 7: 1974., 1975., 1976.
- Bilježnica 8: 1976., 1977.
- Bilježnica 9: 26. 9. 1977., 4. 11. 1978.
- Bilježnica 10: 1979, 80. [1978.-5.11.]⁶¹, 5. studenoga 1978., 1979., 1980.⁶²

---

60 Numerirala Božena Loborec.

61 Navedeno na koricama.

62 Navedeno na predlistu.

---

59 Bilježnica 8: 14. 5. 1976.